

УДК 339.56(510:574+575.1)"2013/2020"
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2021.148.7>

Менкеуліці, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

РОЗВИТОК ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН КНР З КАЗАХСТАНОМ І УЗБЕКИСТАНОМ У 2013–2020 РР.: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Висвітлюється розвиток торговельно-економічних відносин Китаю з Казахстаном і Узбекистаном від початку реалізації ініціативи "Один пояс – один шлях" до економічної рецесії 2020 р. Розглядаються основні напрямки співробітництва між цими державами у торговельній, інфраструктурній, фінансовій і енергетичній сферах, на двосторонньому і багатосторонньому рівнях, у рамках Шанхайської організації співробітництва. Здійснюється порівняльний аналіз стану і тенденцій розвитку співробітництва КНР з цими державами.

Ключові слова: зовнішня політика, Китай, Казахстан, Узбекистан, торговельно-економічні відносини, Шанхайська організація співробітництва.

Через стратегічне розташування Казахстану і Узбекистану на торговельних шляхах з Китаю до Європи та великі запаси природних ресурсів, зокрема нафти і газу, ці держави стали пріоритетними в політиці Китаю в Центральній Азії. Двосторонні торговельно-економічні відносини КНР з цими державами суттєво інтенсифікувались після початку реалізації ініціативи "Один пояс – один шлях".

Джерельною базою дослідження є двосторонні угоди, програми і стратегічні плани між КНР і Казахстаном, КНР і Узбекистаном, а також статистичні матеріали, що відображають розвиток торговельно-економічних відносин КНР з цими державами у 2013–2020 рр. Найважливішими з двосторонніх угод є План співробітництва зі сполучення Нової економічної політики "Нурли Жол" і будівництва "Економічного поясу Шовкового шляху" між Урядом Республіки Казахстан і Урядом Китайської Народної Республіки [29] та Угода про дружбу і співпрацю між Республікою Узбекистан і КНР (2013 р.) [19], які відображають їх пріоритетні сфери торгівлі й інвестицій, експорту й імпорту. Статистичні дані про загальний обсяг торгівлі між Китаєм, Казахстаном і Узбекистаном, показники інвестицій КНР в цих країнах вміщують матеріали Відділу економічного та комерційного консульства в Казахстані [21, 22, 23] і Відділу економічного та комерційного консульства в Узбекистані [30, 39]. Ці джерела дають змогу порівняти обсяги торгівлі КНР з Казахстаном і Узбекистаном, динаміку розвитку торгівлі і зміни в її структурі, розміри і динаміку інвестицій КНР в ці держави, а також наданих їм кредитів і допомоги.

Історіографія представлена роботами українських і зарубіжних вчених. В українській історичній науці проблематику економічних відносин Китаю з країнами Центральної Азії, зокрема Казахстаном і Узбекистаном, досліджували Г. Мінгазутдінова [27, 28], М. Таран [38], А. Гончарук [17], Л. Чекаленко [40]. Дослідженню співпраці КНР із Узбекистаном і Казахстаном в сфері енергетики присвячені розвідки таких казахстанських науковців, як І. Корабєв [12], Є. Салтибаєв [13], А. Серіккалієва [15], А. Гуссарова, Ф. Амініонов і Є. Кхон [7]. Розвиток торговельно-економічних відносин між Китаєм і центральноазійськими країнами досліджують такі американські вчені як А. Кулі [3] і Н. Кассенова [9]. Серед праць китайських дослідників варто виділити працю Ляо Юанлі [10], присвячену проблематиці китайсько-казахстанських торговельних відносин у енергетичній сфері, а також розвідку Гу Венлі [18], в якій аналізуються основні процеси побудови спільної транспортної інфраструктури між Китаєм і Узбекистаном. Також ця проблематика частково висвітлена у працях російських дослідників А. Михайлова, Є. Князєвої [26] і М. Омелічевої [11].

Завданнями статті є порівняльний аналіз розвитку двосторонніх торговельно-економічних відносин між Ки-

таєм і Казахстаном та Китаєм і Узбекистаном у 2013–2020 рр. Для цього передбачається виявити пріоритетні сфери торгівлі та їхнє значення для торговельно-економічних відносин КНР із цими державами, дослідити їх спільні і відмінні риси як на рівні двосторонньої співпраці, так і в рамках міжнародних організацій та програм.

У 1990-х рр. стрімкий економічний розвиток КНР призвів до збільшення його попиту на енергетичні ресурси, зокрема газу та нафти. В 2003 р. Китай став другим найбільшим імпортером нафти після США. Газ Китай видобував із власних родовищ, а його частка в енергоспоживанні становила 7 %. КНР шукала джерела енерго- та інших ресурсів поза межами наявних у державі [38, с. 59].

Казахстан мав найбільші запаси нафти (3,6 млрд. т.) і природного газу (3,7 трлн. куб. м.) у Каспійському басейні. На його території знаходились значні світові запаси залізної руди (бл. 10 %), хрому (бл. 30 %), вугілля (бл. 10 %), свинцю (бл. 19 %) та урану (37 %) [27, с. 28]. Казахстан посідав шосте місце за запасами золота у світі, а за запасами хромітів – друге після ПАР [37]. Важливим для металургійної і хімічної промисловості Китаю хромові руди були ключовою складовою імпорту з Казахстану. Тому економічна співпраця з Казахстаном, особливо у сфері торгівлі енергоресурсами, була пріоритетною для Китаю [25, с. 118].

Узбекистан посідав третє місце в Центральній Азії після Казахстану та Туркменістану за покладами природного газу (на 2015 р. вони становили 1,1 трлн. куб. м.). У 2014 р. близько половини зі 108 газових родовищ експлуатувались в повному обсязі, а 35 % були частково введені в дію або розроблялись для використання всередині країни. За підрахунками державної нафтогазової компанії "Узбекнафтогаз", потенціал для видобутку нафти і газу мали 60 % території Узбекистану [1, с. 3].

У 1990-х рр. Узбекистан посів четверте місце серед світових виробників бавовни (бл. 2 млн т. бавовняного волокна) і друге місце у видобутку золота (розвідані запаси склали понад 4 тис. т.). У країні були значні родовища урану (2,6 % світових запасів), нафти (100 млн. т.), цинку (1,7 % світових запасів), свинцю (1,6 % світових запасів), вольфраму (1,2 % світових запасів), літію та інших кольорових і рідкісних металів [8, с. 62]. Для Китаю найважливішими із них були газ та уранові родовища.

Обидві центральноазійські країни вели активну економічну співпрацю із КНР з часу встановлення двосторонніх дипломатичних відносин у 1992 р. Проте згодом для економічних інтересів КНР з'явилися загрози з боку Росії і США. Викликом для двосторонньої торгівлі Китаю і Казахстану став митний союз між Казахстаном, Росією і Білоруссю (2010), утворений в рамках Євразійського економічного союзу (ЄврАзЕС). У 2011 р. до нього приєднався Киргизстан, а Таджики-

стан розглядав можливість членства. Китай сприймав ЄвразАзЕС як консолідацію російського впливу в Центральній Азії [13, с. 78].

Ще одним фактором, який спонукав Китай переглянути свій зовнішньополітичний підхід до регіону Центральної Азії, зокрема Казахстану і Узбекистану, була програма США "Новий Шовковий шлях", проголошена в 2011 р. держсекретарем США Хіларі Клінтон під час візиту в Індію. Загальна концепція цього проекту була сформована ще у 1990-х рр. президентом Інституту Аспена Ф. Старром і озвучена сенатором-республіканцем С. Браунбеком. У 2011 р. вона набула актуальності у контексті виводу американських військ із Афганістану [28]. Спрямована на відновлення економіки Афганістану, ініціатива торкалася й економічного розвитку Центральної Азії. Новий Шовковий шлях мав стати міжнародною мережею економічних і транзитних сполучень, де, як зазначила Х. Клінтон: "Туркменські газові родовища можуть допомогти задовольнити зростаючі потреби Пакистану й Індії в енергетиці та забезпечити значні транзитні доходи як для Афганістану, так і для Пакистану. Таджикиську бавовну можна перетворити на індійську білизну. Меблі та фрукти з Афганістану можуть знайти дорогу до ринків Астани чи Мумбаї та поза їх межами" [2]. Відправними пунктами Нового шовкового шляху мали стати Узбекистан або Туркменістан. Цей проект не враховував геополітичних інтересів і участі таких великих гравців, як Росія, Китай та Іран. США обережно ставилися до ініціативи участі у побудові Нового шовкового шляху, озвучену цими країнами [28].

Пекіну слід було також вирішити проблему потенційного розширення Шанхайської організації співробітництва (ШОС) за рахунок інших членів. Китай не був зацікавлений у запрошенні до організації нових учасників, оскільки для нього важливим залишався розвиток безпеки та економічного співробітництва з країнами, які вже були її членами [14, с. 137]. Так, коментуючи Положення про держав-спостерігачів ШОС у червні 2004 р., Генеральний секретар організації Танг Дегуан заявив, що пріоритетом є не розширення організації, а більш істотне міжнародне співробітництво та розвиток у її межах [15].

Зважаючи на ці фактори, Пекін мав виступити з власною ініціативою для зменшення впливу США і Росії на території Центральної Азії. У 2013 р. під час візиту до Казахстану лідер Китаю Сі Цзіньпін у промові в Університеті Назарбаєва запропонував нову модель співпраці – "Економічний пояс Шовкового шляху". Програма мала сприяти взаємодії в рамках міжрегіонального співробітництва, розвитку спільної інфраструктури з усіма учасниками ініціативи, спрощенню торговельно-інвестиційної діяльності і зміцненню сфери грошового обігу. Підкреслювалася важливість продовження співпраці між державами в рамках ШОС [6, с. 43]. Разом із цією ініціативою розпочався новий етап торговельно-економічних відносин Китаю з Казахстаном і Узбекистаном.

Цього ж року КНР надала Казахстану новий пільговий кредит на суму 3 млрд. дол. для модернізації енергетичної інфраструктури. Китайська енергетична компанія CNPC отримала частку у важливому консорціумі Кашаган, отримання якої було заблоковано західними компаніями у 2003 р. [3], коли Китай спробував придбати 16,6 % акцій British Gas (BG) Group у консорціумі Kauldutan Agir КСО [10, с. 44].

На думку директора Інституту світової економіки і політики Казахстану Є. Салтибаєва, важливу роль у цьому проекті мав відігравати саме Казахстан. Ця країна була потенційним посередником у будівництві транскаспійського транзитного коридору, який міг проходити через території Азербайджану, Грузії та Туреччини до

Європи. Астана тісно співпрацювала з Баку і Анкарою в рамках Ради співробітництва з тюркомовними країнами (Тюркська рада) і могла сприяти їх координації з Китаєм. Незважаючи на конкуренцію між Китаєм і Росією в Центральній Азії залучення Москви до ініціативи побудови Нового Шовкового шляху було важливим для Пекіна, і цьому могли сприяти її тісні зв'язки з Астаною. До того ж китайська влада розглядала стабільну і багатовекторну зовнішню політику керівництва Казахстану як одну з основних підстав для надання йому пріоритету перед іншими державами регіону [13, с. 79].

У листопаді 2014 р. президент Казахстану Н. Назарбаєв проголосив нову програму економічної політики під назвою "Світлий шлях", яка б стимулювала економічне зростання країни за допомогою великих інвестицій. Одним з основних завдань цієї програми було підвищення стійкості економіки країни до криз, у тому числі під час зниження цін на природні ресурси [16].

У 2014 р. Банк розвитку Казахстану і Банк розвитку Китаю підписали загальну кредитну угоду на 500 млн. дол. в рамках ШОС для інвестування в проекти ресурсно-виробничого сектору Казахстану. В цьому ж році Казахстанська нафтогазова корпорація і CNPC підписали Рамкову угоду про будівництво нафтогазопроводу. Експортно-імпортний банк Китаю надавав Банку розвитку Казахстану пільговий кредит у розмірі 1 млрд. дол. в рамках ШОС для проекту реконструкції Чимкентського свинцевого заводу [23].

Під час візиту президента Казахстану Назарбаєва до Китаю 31 серпня 2015 р. було підписано Спільну декларацію Китайської Народної Республіки та Республіки Казахстан про новий етап всебічного стратегічного партнерства в рамках програми "Один пояс – один шлях". Вона поєднала ініціативи двох країн: китайського "Економічного поясу Шовкового шляху" і казахської "Світлий шлях" [24].

Узбекистан одразу заявив про готовність брати участь у проектах "Один пояс – один шлях" через двосторонні та регіональні платформи, а також став постійним учасником щорічного Форуму співробітництва між Китаєм і Центральною Азією, який сприяв спільній побудові Економічного поясу Шовкового шляху [12, с. 5].

У 2013 р. була підписана двостороння угода стосовно розширення торговельно-економічного, фінансового і інвестиційного співробітництва, особливо в не сировинних і технологічному секторах, в науково-технічній, енергетичній, транспортній галузях, у сферах інформаційних технологій, сільського господарства, гуманітарній та інших сферах, а також реалізації спільних проектів у розвідці й розробці родовищ нафти, газу й урану, пошуку альтернативних джерел енергії [19]. У 2014 р. дві держави підписали спільний План розвитку відносин стратегічного партнерства на 2014–2018 рр., в якому основним напрямком співпраці визначили співпрацю у сфері енергетики, зокрема видобутку і переробки уранових руд [40, с. 165].

Ініціатива "Один пояс – один шлях" була вигідною для обох країн: територія Узбекистану стала частиною економічного коридору "Китай – Центральна Азія – Західна Азія". Це був один із шести економічних шляхів Ініціативи "Один пояс – один шлях", які проходили територіями п'яти країн Центральної Азії, а також двох країн Західної Азії (Ірану і Туреччини). Китаю важливо було залучити до ініціативи Узбекистан, оскільки він був територіальною основою Центральної Азії. Для Узбекистану ця ініціатива відкривала дорогу до Перської затоки, розширяла торговельні шляхи [12, с. 5]. Останній пункт набув особливого значення, враховуючи затверджену у 2016 р. Нову стратегію розвитку Узбекистану

на 2017–2021 р., де основними напрямками розвитку економічної сфери було названо диверсифікацію структури і географії експорту та подальший розвиток міжнародного економічного співробітництва, зокрема розширення зв'язків з провідними міжнародними і зарубіжними фінансовими інститутами [36].

З 2013 р. Казахстан і Узбекистан пришвидшили спільну із Китаєм розбудову трубопроводів, щоб збільшити об'єми транспортування енергоресурсів.

Так, у 2006–2015 рр. трубопровід Казахстану транспортував з цієї держави до Китаю 87,2 млн. т. сирої нафти, лише у 2015 р. – 10,8 млн. т. Президент Казахстану Н. Назарбаєв заявив на зустрічі з представниками промислових і фінансових кіл в Пекіні у 2015 р., що в ході консультацій з Головою Китаю Сі Цзіньпінем підписали 25 проектних угод на загальну суму 23 млрд. дол. [21] Важливим проектом став газопровід "Китай – Центральна Азія", що проходив від Туркменістану через Узбекистан і Казахстан до Китаю. У 2012 р. в Узбекистані була відкрита Лінія С цього газопровід. У 2013 р. прибуток від експорту природного газу Узбекистану до Китаю через цей трубопровід склав 963 млн. дол., тобто половину загальної суми експорту Узбекистану до цієї держави. Річний експорт природного газу з Узбекистану до Китаю зріс на 1713 % [39].

У 2017 р. обсяги двосторонньої торгівлі між Китаєм і Казахстаном збільшились у річному обчисленні на 37,5 % (18 млрд. дол.), а прямі інвестиції Китаю до Казахстану досягли 7,5 млрд. дол. Китай інвестував у переробку сільськогосподарської продукції, розвідку і розробку нафтових родовищ Казахстану, тоді як Казахстан вкладав інвестиції в КНР у виробництво будівельних матеріалів і продуктів харчування [6, с. 47].

Обсяги інвестицій Китаю до Узбекистану приблизно дорівнювали інвестиціям до Казахстану. Впродовж двадцяти років (1992–2013), вони не перевищували 4 млрд. дол. У наступні шість років (2013–2019) вони зрости вдвічі і на 2019 р. становили близько 8 млрд. дол. [30]

Частину фінансових вкладів в Узбекистан Китай здійснював у рамках ШОС. Так, під час Циндаоського саміту організації в червні 2018 р. КНР та Узбекистан підписали 46 інвестиційних угод на загальну суму 6,86 млрд. дол., до яких належали транспортні проекти, зокрема шлях "Китай-Туреччина" (Транскаспійський коридор) [5].

Уряд Узбекистану намагався диверсифікувати інвестиції, що надходили з КНР. Так, загальна вартість проекту будівництва залізничної магістралі "Ангрен-Пап" (Камчикінського тунелю) була оцінена в 1,68 млрд. дол., з яких понад 1,08 млрд. дол. інвестувала компанія "Узбекистан темір йуллари", Фонд реконструкції і розвитку Узбекистану та державний бюджет. Ще близько 450 млн. дол. у вигляді кредитів виділили китайський "Ексімбанк" і 195 млн. дол. – Світовий банк [35].

Китай збільшив кількість галузей в економіці Узбекистану, до яких вкладав свої інвестиції. Якщо раніше КНР інвестував в основному у сфери енергетики, транспорту, будівельних матеріалів і сільського господарства, то після 2013 р. інвестиційне поле розширилося за рахунок сфер комунікаційних технологій, харчової продукції, хімічної промисловості, текстилю, електроенергії, цементу, сталі, скла, промислових парків, міждержавних інженерних проектів. Найбільше китайських інвестицій надходило до нафтогазового сектору: у 2014 р. – близько 98 % їх загального обсягу [32].

Незважаючи на рівномірну кількість інвестицій Китаю до обох центральноазійських країн, розміри кредитів, які КНР надавала Узбекистану і Казахстану відрізнялися. На 2016 р. Китай виділив для Казахстану понад 13,5 млрд. дол. кредиту, а для Узбекистану –

2,2 млрд. дол. Різними були й розміри боргів цих країн перед КНР. Станом на початок 2020 р. Казахстан був винен Китаю 10 млрд. дол., а Узбекистан – близько 3 млрд. дол. Кредити, які виділяла КНР для цих країн, надходили в основному до китайських компаній із залученням китайської робочої сили і устаткування, а також були спрямовані винятково на проекти, в яких був зацікавлений Пекін [17].

Важливу роль у налагодженні торговельних зв'язків і збільшення ефективності транспортування товарів між Китаєм, Казахстаном і Узбекистаном відіграли спільні проекти побудови транзитних шляхів.

Влітку 2016 р. Китай і Казахстан прийняли спільний план, який визначив три пріоритетні сфери спільного розвитку: транспортна інфраструктура, торгівля і обробка промисловості. Перший пріоритет (транспортна інфраструктура) включав розробку кількох транспортних коридорів: Китай – Казахстан – Західна Азія; Китай – Казахстан – Росія – Західна Європа; Китай – Казахстан – Південний Кавказ / Туреччина – Європа. Передбачалась розробка логістичних терміналів у Китаї, Казахстані й інших країнах [29].

Більша частина казахстанської секції континентального коридору "Західна Європа – Західний Китай", який мав проходити через п'ять областей Казахстану (Актюбенська, Кизилординська, Південно-Казахстанська, Жамбильська і Алматинська), була реконструйована та відкрита наприкінці 2016 р. [7, с. 9].

Китай став одним із найбільших інвесторів у транспортну інфраструктуру Казахстану. Протягом останніх п'яти років у рамках співпраці "Один пояс – один шлях" було введено в дію кілька великих інфраструктурних проектів, включаючи Китайсько-казахстанську базу логістичного співробітництва Ляньюньган, сухий порт "Хоргос-Донгдамен", порт Каспійський Актау, 900-кілометровий залізничний шлях Казахстан – Туркменістан – Іран та міжнародний транспортний коридор "Шанхайська дорога" [22].

У грудні 2020 р. розпочалися перші перевезення Транскаспійським транспортним коридором, що проходив лінією "Китай – Казахстан – Південний Кавказ / Туреччина – Європа" [31]. Ця дорога забезпечила можливість для Казахстану експортувати свої товари до Азербайджану, Туреччини, Грузії, портів Чорного та Середземного морів. Транскаспійський коридор проходив і через територію Узбекистану, що надало можливість розширити його торговельні можливості.

Ще одним спільним для Узбекистану, Казахстану і Китаю транспортним проектом був "Кабульський коридор" ("Мазарі-Шаріф – Кабул – Пешавар"), який станом на 2020 р. залишився на стадії обговорення.

Безпосередньо між Узбекистаном і Китаєм не було великої кількості масштабних інфраструктурних проектів, проте розбудова транзитних шляхів відбувалася доволі інтенсивно. Так, у 2016 р. було завершено будівництво електрифікованої залізниці "Ангрен-Пап" (Камчикський тунель), що з'єднала Ферганську долину з основною частиною Узбекистану, а також поєднана її з системою залізничних шляхів Китаю і Киргизстану. Раніше залізниця від Ташкента до Ферганської долини проходила територією Таджикистану, проте нову дорогу було прокладено винятково територією Узбекистану [35].

У лютому 2018 р. була відкрита транскордонна автомобільна магістраль "Китай-Киргизстан-Узбекистан", яка пришвидшила зростання товарообігу між Китаєм і Узбекистаном. Обсяг двосторонньої торгівлі між двома країнами, порівняно із 2017 р., збільшився на 48,4 % і досяг 6,3 млрд. дол. Заступник міністра зовнішньої торгівлі й економічного співробітництва Узбекистану

С. Сайфназаров зазначив, що після відкриття нового маршруту час транспортування, який складав 8-10 днів, мав скоротитися до двох днів. Деякі товари, які потребували особливих умов зберігання, могли доставляти протягом доби [18].

Іншим важливим проектом, цього разу спільно із Киргизстаном, стала міжнародна залізнична магістраль "Китай–Киргизстан–Узбекистан", що за планом мала починатися з Кашгару (Китай) і проходити через Киргизстан до Андижона (Узбекистан). Проте на кінець 2020 р. цей проект залишився нереалізованим. Під час формування плану побудови магістралі між державами виникли суперечності. Уряд Киргизстану мав сумніви стосовно цього проекту, реалізація якого могла викликати фінансову кризу в країні і протести населення проти посилення впливу Китаю. Також реалізацію цього проекту загальмувало втручання Росії, яку не задовольняла побудова шляхів сполучення до Європи в обхід її території. У 2019 р. РФ запропонувала фінансову допомогу Киргизстану у розмірі 200 млн. руб. для технічно-економічного обґрунтування побудови залізничних шляхів, а в 2020 р. розпочала переговори з Китаєм стосовно участі у цьому проекті [33].

Відповідно до плану співробітництва між Китаєм і Казахстаном, прийнятим у 2016 р. держави акцентували увагу на стимулюванні й оптимізації торгівлі, на збільшенні частки високотехнологічних продуктів і координатії політики сертифікації. У сфері обробних галузей цей план зосереджений на створенні спільних підприємств у СЕЗ Казахстану: Хоргос – Східні ворота в Алматинській області і Національний промисловий нафтохімічний технопарк в Атирауській області, а також на співпраці в галузі біотехнологій, енергетики, інженерних технологій, автомобілів, будівельних матеріалів і текстилю [9, с. 112].

Розширення сфер торгівлі між Китаєм і Узбекистаном відбувалось повільніше, ніж між Китаєм і Казахстаном. Основною продукцією, яку Китай експортував до Узбекистану, залишалися будівельна техніка (бульдозери, грейдери, скрепери тощо), сталеві вироби, електроприлади, двигуни, аудіо- і відеотехніка, аксесуари і деталі до них. Торгівля цими товарами покращувала диверсифікацію структури китайського експорту. Основною експортною продукцією Узбекистану до КНР залишалися газ, нафта, уран і бавовна. З 2018 р. дві країни поглибили свою економічну співпрацю у сфері транспортних і туристичних послуг.

Незважаючи на спільні заяви лідерів держав, не вдалося досягти вдосконалення структури торгівлі між Китаєм і Узбекистаном. Імпорт КНР з Узбекистану складали сировина й енергетична продукція, а на готову продукцію із цієї країни Китай вводив квоти. Економіка Узбекистану була орієнтована на експорт енергетичних ресурсів, а китайські підприємства в цій країні займались в основному переробкою бавовни, видобутком нафти і газу.

На відміну від угод між Китаєм і Казахстаном, зосереджених на розширенні інфраструктурних проектів і торгівлі, Програма розвитку відносин стратегічного партнерства між Китаєм і Узбекистаном на 2014-2018 рр. акцентувала на розвитку енергетичної сфери. Так, у 2014 р. поглибилася співпраця у сфері розробки уранових родовищ в Узбекистані, здійснюваних китайськими компаніями. Гуандунська ядерно-енергетична корпорація почала проводити розробку родовищ урану в Навоїйській області. В 2016 р. Узбекистан став другим великим експортером урану в Китай [35].

У травні 2017 р. під час візиту президента Узбекистану Ш. Мірзієєва до Китаю були підписані контракти

на експорт до Китаю природного газу (6 млрд куб. м.), урану, текстилю, шкіри і сільськогосподарської продукції до кінця 2017 р. На 2018–2020 рр. був запланований експорт природного газу на 2,4 млрд. дол. [4, с. 31].

Політика урядів Казахстану і Узбекистану в сфері енергетики також відрізнялась. Енергетична сфера Казахстану стала полем для конкуренції між китайськими і російськими компаніями, тому Астана проводила мультивекторну політику між обома державами у цій сфері. Так, розширення Каспійського трубопровідного консорціуму (КТК), де Росія мала 24 % акцій, офіційно оформлене в 2011 р., було здійснено Казахстаном як знак прихильності зростанню комерційних зв'язків з КНР та стало символом того значення, яке вони приділяли довгостроковій співпраці у транспортуванні нафти з нафтових родовищ Каспійського моря. Зі збільшенням видобутку сирової нафти Казахстан розпочав проекти розширення трубопроводів і з КНР: в січні та квітні 2013 р. Астана підписала з Пекіном дві угоди щодо розширення нафтопроводів КТК [11, с. 104].

Натомість Узбекистан намагався проводити незалежну політику в енергетичній сфері. У 2009 р. Ташкент відмовився від участі в Енергетичній програмі Центральної Азії (CAPS), чим поставив під загрозу не тільки газопостачання в Центральній Азії, але й свою електроенергетичну і газову систему. Президент Узбекистану І. Карімов у 2010 р. зазначив, що досягти повної незалежності держави можна лише будучи незалежними у сфері енергетики [1, с. 3]. Згодом така політика показала свою неефективність через застарілу інфраструктуру, зростаючий попит в країні на енергію і відсутність можливостей для самостійного освоєння основних запасів природного газу. В умовах внутрішнього субсидованого енергетичного ринку влада Узбекистану залишилася зацікавленою у збільшенні експорту на зовнішні ринки. У 2015 р. Узбекистан збільшив експорт газу до Китаю, але скоротив обсяги його експортування до інших країн, включаючи Росію [1, с. 3]. У 2016 р. експорт Узбекистану до Китаю становив 602 млн. дол., а до Росії – 2,7 млн. дол. Станом на 2019 р. експорт газу до Китаю складав 10 млн. куб. м. У 2020 р. через економічну кризу Узбекистан знизив транзит газу до Китаю на 70 %, а експорт газу до Росії припинив [20].

Показником різної політики двох центральноазійських держав щодо Китаю було створення спільного банку в рамках Шанхайської організації співробітництва. У 2009 р. голова КНР Ху Цзіньтао запропонував на саміті ШОС створення антикризового фонду, де посередником у фінансових операціях і контролюючим органом мав стати Банк ШОС. Розмір вкладення у статутний капітал банку мав відповідати номінальному ВВП кожної країни-учасниці. Цей проект не влаштував Росію та Казахстан, оскільки номінальний ВВП КНР складав 80 % спільного ВВП країн-учасниць ШОС. Це давало можливості КНР зайняти провідні позиції у новоствореній фінансовій структурі та отримати економічну владу всередині організації [26, с. 43].

Альтернативою китайському проекту мав стати запропонований Росією у 2014 р. Банк розвитку ШОС, сотворений на базі Євразійського банку розвитку. Цю пропозицію підтримав Казахстан, який з 2011 р. перебував у митному союзі з Росією і Білоруссю [33]. Натомість Узбекистан і Киргизстан виступили за незалежну фінансову структуру всередині ШОС на умовах дольової участі країн-учасниць, залежно від розміру їхніх економік. Незважаючи на постійні заяви китайської сторони про створення банківської структури всередині цієї організації, остаточного рішення так і не вдалося досягнути [26, с. 43].

Таким чином, реалізація ініціативи "Один пояс – один шлях" (2013) призвела до поглиблення економічної співпраці КНР з Казахстаном і Узбекистаном, як на двосторонньому рівні, так і в рамках ШОС. Проте рівень її розвитку був не однаковим.

Важливим напрямком співпраці Китаю з цими державами була реалізація інфраструктурних проектів, спрямованих на збільшення торгівлі й налагодження транзиту до інших держав і регіонів. Казахстан був залучений до побудови транспортних шляхів "Китай – Західна Азія", континентального коридору "Західна Європа – Західний Китай" і Транскаспійського транспортного коридору. Узбекистан був меншою мірою залучений до розбудови спільної інфраструктури, проте через його територію були прокладені транспортні шляхи "Ангрєн–Пап" (Камчикський тунель) і частина Транскаспійського коридору. Будівництво залізниці "Китай–Киргизстан–Узбекистан", розпочате у 2018 р., у 2020 р. не було завершено.

Іншою основною сферою економічного співробітництва Китаю з Казахстаном і Узбекистаном була торгівля. Якщо імпорт КНР з Казахстану, крім енергетичних ресурсів і сировини, включав продукцію обробної промисловості, то в імпорті з Узбекистану переважала продукція енергетичної сфери. Оптимізація торгівельної сфери між Китаєм і Узбекистаном відбувалась повільніше, ніж з Казахстаном. Розміри прямих інвестицій, які Китай вкладав у ці дві країни, були однаковими. Проте кредитування Узбекистану було меншим, ніж Казахстану. У енергетичній сфері Казахстан співпрацював як із Росією, так і з Китаєм. Натомість основним партнером Узбекистану у цій сфері, після невдалої спроби відновити енергетичну незалежність, став Китай. Більшу залежність Узбекистану від КНР продемонструвало обговорення питання про створення спільного банку в рамках ШОС. У той час як Казахстан підтримував проект Росії, то Узбекистан – Китаю.

Список використаної літератури

- Aminjonov F. Uzbekistan's Energy System: No Longer Self-Sufficient / Limitations of the Central Asian Energy Security Policy: Priorities and Prospects for Improvement. – London: C. Hurst and company, 2016. – P. 2–4.
- Clinton H. Remarks at the New Silk Road Ministerial Meeting [Online] / U.S. Department of State. – September 22, 2011. – URL: <https://bit.ly/33P27y1>
- Cooley A. Russia and China in Central Asia [Online] / Norwegian Institute for International Affairs (NUPI). Policy Brief. – №26. – URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep08013>.
- Dadabaev T. China's Inroads into the Infrastructure, Resource, and Manufacturing Sectors. Chinese, Japanese, and Korean Inroads into Central Asia: Comparative Analysis of the Economic Cooperation Roadmaps for Uzbekistan / T. Dadabaev // East-West Center Report. – 2019. – Pp. 28–36.
- Economic Watch: Rosy prospect ahead for China-Uzbekistan relations [Online] / Xinhua.net. – 02.11.2019. – URL: <https://bit.ly/3hwn9tt>
- Gelvig S. China – Kazakhstan Economic Cooperation and One Belt One Road Construction / S. Gelvig // Science Review. – 2020. – № 3(30), P. 42-49
- Gussarova A., Aminjonov F., Khon Y. The Eurasian Economic Union and the Silk Road Economic Belt. Competition or Convergence? Implications for Central Asia / A. Gussarova, F. Aminjonov, Y. Khon // Almaty: Friedrich-Ebert-Stiftung. – 2017. – 28 p.
- Juraev S. The Uzbekistan's Role in Central Asia / S. Juraev // International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs. – 2009. – Vol. 18, № 2. – Pp. 55–69.
- Kassenova N. China's Silk Road and Kazakhstan's Bright Path: Linking Dreams of Prosperity // N. Kassenova / Asia Policy. – 2017. – № 24. – Pp. 110-116.
- Liao J. A Silk Road for Oil: Sino-Kazakh Energy Diplomacy / J. Liao // The Brown Journal of World Affairs. – 2006. – Vol. 12, № 2. – Pp. 39-51.
- Omelicheva M., Du R. Kazakhstan's Multi-Vectorism and Sino-Russian Relations / M. Omelicheva, R. Du // Insight Turkey. – 2018. – №4. – Pp. 95-110.
- Qoraboyev I. The Belt and Road Initiative and Uzbekistan's New Strategy of Development: Sustainability of mutual relevance and positive

dynamics [Online] / I. Qoraboyev // Uzbek Journal of Legal Studies. – 2018. – Vol. 2. – P. 15. – URL: <https://bit.ly/3tWEdeu>.

13. Salybayev Y. BRI and Kazakhstan: Challenges and Outlooks of China's Grand Strategy in Central Asia / Y. Salybayev // Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development. – 2018. – №10. – Pp. 76-85.

14. Serikkaliyeva A., Amirbek A., Batmaz E. Chinese Institutional Diplomacy toward Kazakhstan / A. Serikkaliyeva, A. Amirbek, E. Batmaz // Insight Turkey. – 2018. – №4. – Pp. 129-152.

15. Serikkaliyeva A. Chinese View on the Expansion of the Shanghai Cooperation Organization [Online] / A. Serikkaliyeva // Scientific E-journal "edu.e-history.kz". – № 1(09). – URL: <https://bit.ly/2QnYgou>.

16. The Address of President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan. November 11, 2014. [Online] // Official Site of the President of the Republic Kazakhstan. – URL: <https://bit.ly/3uUeTqW>.

17. Гончарук А. Суперництво Росії та Китаю за вплив у регіоні Центральної Азії. Висновки для України [Електронний ресурс] / А. Гончарук // tengrnews. – Режим доступу: <https://bit.ly/3eS3r9G>.

18. Гу Венлі. (顾雯丽). Магістраль Китай-Киргизстан-Узбекистан буде офіційно відкрита для руху 25-го числа (中国—吉尔吉斯斯坦—乌兹别克斯坦公路25日将正式通车) [Електронний ресурс] // Xinhua Silk Road. – 24.02.2018. – Режим доступу: <https://www.imsilkroad.com/news/p/85521.html>

19. Договор между Республикой Узбекистан и Китайской Народной Республикой о дружбе и сотрудничестве. Ташкент, 9 сентября 2013 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lex.uz/acts/2510798>.

20. Экспорт газа в Россию приостановлен, в Китай снижен втрое [Електронний ресурс] // Газета.UZ. – 16.07.2020. – Режим доступу: <https://www.gazeta.uz/ru/2020/07/16/gas-export/>.

21. Казахстан і Китай підписали низку угод про співпрацю (哈萨克斯坦与中国签署一系列合作协议) [Електронний ресурс] // Відділ економічного та комерційного консульства посольства Китаю в Казахстані. – 02.09.2015 (中华人民共和国驻哈萨克斯坦共和国大使馆经济商务处). – Режим доступу: <https://bit.ly/3om1Agx>

22. Китай є найбільшим інвестором у транспортну інфраструктуру Казахстану (中国是哈萨克斯坦交通基础设施的最大投资国) [Електронний ресурс] // Відділ економічного та комерційного консульства посольства Китаю в Казахстані (中华人民共和国驻哈萨克斯坦共和国大使馆经济商务处). – 26.11.2018. – Режим доступу: <https://bit.ly/3jfCWsK>.

23. Китай та Казахстан підписали спільну декларацію та низку угод про співпрацю (中哈签署联合宣言和一系列合作协议) [Електронний ресурс] // Відділ економічного та комерційного консульства посольства Китаю в Казахстані (中华人民共和国驻哈萨克斯坦共和国大使馆经济商务处). – 23.05.2014. – Режим доступу: <https://bit.ly/3hwn9tb>

24. Китаю і Казахстану нужно создать "экономический коридор Шелкового пути" – председатель КНР Си Цзиньпин [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Китая. – 7.09.2013. – Режим доступу: <https://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t1075402.shtml>

25. Менкеуліцізі Політика Китаю в Центральній Азії (1992 – 1997 рр.) / Менкеуліцізі // Гілея: науковий вісник. – 2020. – Вип. 153 (№ 2). – 2020. – С. 117-123.

26. Михайлов А.Ю., Князева Е.О. Банк развития в структуре Шанхайской организации сотрудничества / А.Ю. Михайлов, Е.О. Князева // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2015. – №39 (324). – С. 38-47.

27. Мінгазутдінова Г. Казахстан в системі зовнішньополітичних інтересів США кінця ХХ – початку ХХІ ст. / Г. Мінгазутдінова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2014. – Вип. 4. – С. 26-29.

28. Мінгазутдінова, Г. "Новий Шовковий Шлях" Хіларі Клінтон: деякі спірні аспекти програми дій у Центральній Азії після 2014 року // Соціально-гуманітарні науки. Польсько-український науковий журнал. – 2014. – №2 (02). – С. 77-86.

29. О подписании Плана сотрудничества по сопряжению Новой экономической политики "Нурлы Жол" и строительства "Экономического пояса Шелкового пути" между Правительством Республики Казахстан и Правительством Китайской Народной Республики (изменения на 31 августа 2016) [Електронний ресурс] // Tengrnews. – Режим доступу: <https://bit.ly/3eS3r9G>

30. Объем торговли между Узбекистаном та Китаем становится 7,62 млрд долларов США у 2019 р. (2019年乌中贸易额76.2亿美元) [Електронний ресурс] // Відділ економічного та комерційного консульства посольства Китаю в Узбекистані (中华人民共和国驻乌兹别克斯坦共和国大使馆经济商务处). – Режим доступу: <https://bit.ly/33N9ZQA>

31. Первый грузовой пошел: Турция и Китай связались "историческим путешествием" [Електронний ресурс] // EurAsiaDaily. – 20.12.2020. – Режим доступу: <https://bit.ly/3fm8ZZb>

32. Платинова країна – Узбекистан (白金之国-乌兹别克斯坦) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Китайської національної нафтової корпорації. – 16.10.2018. – Режим доступу: <https://bit.ly/33MNUyO>

33. Россия выделила на ТЭО железной дороги Китай-Кыргызстан-Узбекистан 200 млн рублей – Жээнбеков [Электронный ресурс] / Reporter.kg. – 25.11.2019. – Режим доступа: <https://bit.ly/3tVgsU2>
34. Россия предложила создать в рамках ШОС Банк развития [Электронный ресурс] // АЗИ ПРАЙМ. – 31.07.2014. – Режим доступа: <https://bit.ly/3eR4TsY>
35. Руслан Изимов: Роль и место Узбекистана в центральноазиатской политике Китая [Электронный ресурс] // Central Asian Bureau for Analytical Reporting. – 02.03.2016. – Режим доступа: <https://bit.ly/3hxbkTO>
36. Стратегия действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017–2021 годах [Электронный ресурс] // Стратегия действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017–2021 годах. – Режим доступа: <https://bit.ly/3yf6mkr>
37. Суянобаев М., Мамытова А. Природные ресурсы как фактор развития Центральной Евразии [Электронный ресурс] / М. Суянобаев, А. Мамытова // Центральная Азия и Кавказ. – 1998. – №1. – Режим доступа: <https://bit.ly/3ovmaLy>
38. Таран М. Энергетична безпека та виклики зовнішньої політики Китаю на поч. XXI ст. / М. Таран // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. – Київ, 2009. – С. 58–61.
39. У 2013 р. Обсяг двосторонньої торгівлі між Китаєм та Узбекистаном вперше перевищив 4,5 млрд. дол., збільшившись у річному обчисленні на 57,6% (2013年中国与乌兹别克斯坦双边贸易额首次超过45亿美元, 同比增长57.6%) [Электронный ресурс] // Відділ економічного та комерційного консультування посольства Китаю в Узбекистані (中华人民共和国驻乌兹别克斯坦共和国大使馆经济商务处). – 27.01.2014. – Режим доступа: <https://bit.ly/2RozQvE>
40. Чекаленко Л. Реалізація концепції Економічного Шовкового шляху в Центральній Азії / Л. Чекаленко // Україна – Китай – 25 років співробітництва: результати та перспективи. "Один пояс, один шлях" / Під ред. О.М. Олійника. – Київ: ДУ "Інститут всесвітньої історії НАН України", 2018. – С. 158–172.

References

- Aminjonov, F. (2016). Uzbekistan's Energy System: No Longer Self-Sufficient, *Limitations of the Central Asian Energy Security Policy: Priorities and Prospects for Improvement*. London: C. Hurst and company, 2-4.
- Clinton H. (2011). Remarks at the New Silk Road Ministerial Meeting. *U.S. Department of State*. September 22, 2011. URL: <https://bit.ly/33P27y1>
- Cooley, A. (2015). Russia and China in Central Asia, *Norwegian Institute for International Affairs (NUPI). Policy Brief*, 26, 1-4. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep08013>.
- Dadabaev, T. (2019). China's Inroads into the Infrastructure, Resource, and Manufacturing Sectors. Chinese, Japanese, and Korean Inroads into Central Asia: Comparative Analysis of the Economic Cooperation Roadmaps for Uzbekistan. *East-West Center Report*, 28–36.
- Economic Watch: Rosy prospect ahead for China-Uzbekistan relations. (2019). *Xinhua.net*. URL: <https://bit.ly/3hwn9tt>
- Gelvig, S. (2020). China – Kazakhstan Economic Cooperation and One Belt One Road Construction. *Science Review*, 30(3), 42-49.
- Gussarova, A., Aminjonov F., Khon Y. (2017). *The Eurasian Economic Union and the Silk Road Economic Belt. Competition or Convergence? Implications for Central Asia*. Almaty: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Juraev, S. (2009). The Uzbekistan's Role in Central Asia, *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, 18(2), 55–69.
- Kassenova, N. (2017). China's Silk Road and Kazakhstan's Bright Path: Linking Dreams of Prosperity. *Asia Policy*, 24, 110-116.
- Liao, J. (2006). A Silk Road for Oil: Sino-Kazakh Energy Diplomacy. *The Brown Journal of World Affairs*, 12(2), 39-51.
- Omelycheva, M., Du, R. (2018). Kazakhstan's Multi-Vectorism and Sino-Russian Relations. *Insight Turkey*, 4, 95-110.
- Qoraboyev, I. (2018). The Belt and Road Initiative and Uzbekistan's New Strategy of Development: Sustainability of mutual relevance and positive dynamics. *Uzbek Journal of Legal Studies*, (2), 15. URL: <https://bit.ly/3tWEdeu>
- Saltybayev, Y. (2018). BRI and Kazakhstan: Challenges and Outlooks of China's Grand Strategy in Central Asia, *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*, 10, 76-85.
- Serikkaliyeva, A. & Amirbek, A. & Batmaz, E. (2018). Chinese Institutional Diplomacy toward Kazakhstan. *Insight Turkey*, 4, 129-152.
- Serikkaliyeva, A. (n.d.). Chinese View on the Expansion of the Shanghai Cooperation Organization. *Scientific E-Journal "edu.e-history.kz"*, 9(1). URL: <https://bit.ly/2QnYgou>.
- The Address of President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan. (2014, November 11). *Official Site of the President of the Republic Kazakhstan*. URL: <https://bit.ly/3uUeTqW>.
- Honcharuk, A. (n.d.). *Rivalry Between Russia and China for Influence in the Central Asia. Conclusions for Ukraine*. URL: <https://bit.ly/3eS3r9G>. [in Ukrainian].

- Hu, Venli (2018). The China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Highway Will Be Officially Opened for Traffic on the 25th. *Xinhua Silk Road*. URL: <https://www.imsilkroad.com/news/p/85521.html> [in Chinese]
- Agreement Between The Republic of Uzbekistan and the People's Republic of China on Friendship and Cooperation. Tashkent, September 9, 2013. (2013). URL: <https://lex.uz/acts/2510798> [in Russian]
- Gas Exports to Russia Suspended, to China Reduced by Three Times. (2020). *Gazeta.UZ*. 16.07.2020. URL: <https://www.gazeta.uz/ru/2020/07/16/gas-export/>.
- Kazakhstan and China Have Signed a Number of Cooperation Agreements. (2015). *Economic and Commercial Consulting Department of the Chinese Embassy in Kazakhstan*. 09.02.2015. URL: <https://bit.ly/3om1Agx>. [in Chinese]
- China Is the Largest Investor in Kazakhstan's Transport Infrastructure. (2018). *Economic and Commercial Consulting Department of the Chinese Embassy in Kazakhstan*. 26.11.2018. URL: <https://bit.ly/3fjCWsK>. [in Chinese]
- China and Kazakhstan Have Signed a Joint Declaration and a Number of Cooperation Agreements. (2014). *Economic and Commercial Consulting Department of the Chinese Embassy in Kazakhstan*. 23.05.2014. URL: <https://bit.ly/3hwn9tt>. [in Chinese]
- China And Kazakhstan Need to Create an "Economic Corridor of the Silk Road" – President of the People's Republic of China Xi Jinping. (2013). *Ministry of Foreign Affairs of China*. 7.09.2013. URL: <https://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t1075402.shtml> [in Chinese]
- Mengkewuliji. (2020) China's Policy in Central Asia (1992-1997). *Hileya. Scientific Bulletin*, 2 (153), 117-123. [in Ukrainian].
- Mikhaylov, A. & Knyazeva, Ye. (2015). Development Bank in the structure of the Shanghai Cooperation Organization. *National interests: priorities and security*, 39 (324), 38-47 [in Ukrainian]
- Mingazutdinova, G. (2014) Kazakhstan in the U.S. Foreign Policy Interests (Late 1990 – Early XXI cent.). *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History*, 4, 26-29 [in Ukrainian]
- Mingazutdinova, G. (2014). Hillary Clinton's "New Silk Road": Some Dark Sides of Action Plan in Central Asia After 2014. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*. 02 (02), 77-86. [in Ukrainian]
- On the Signing of the Cooperation Plan for the Coupling of the New Economic Policy "Nurly Zhol" and the Construction of the "Silk Road Economic Belt" Between the Government of the Republic of Kazakhstan and the Government of the People's Republic of China (Changes of August 31, 2016). (2016). *Tengrinews*. URL: <https://bit.ly/3eS3r9G> [in Russian].
- The Volume of Trade Between Uzbekistan and China is 7.62 Billion US Dollars in 2019. (2020). *Economic and Commercial Consulting Department of the Chinese Embassy in Uzbekistan*. 23.01.2020. <https://bit.ly/33N9ZQA>. [in Chinese].
- The first cargo went: Turkey and China connected with a "historical journey". (2020). *EurAsiaDaily*. 20. 12. 2020. URL: <https://bit.ly/3fm8ZzB> [in Russian].
- Platinum country – Uzbekistan. (2018). *Official website of the China National Petroleum Corporation*. 10.16.2018. URL: <https://bit.ly/33MNYuO> [in Chinese].
- Russia allocates 200 million rubles for the feasibility study of the China-Kyrgyzstan-Uzbekistan railway. (2019). *Zheebekov. Reporter.kg*. 25.11.2019. URL: <https://bit.ly/3tVgsU2>. [in Russian].
- Russia proposed to create a Development Bank within the SCO. (2014). *AEI Prime*. URL: <https://bit.ly/3eR4TsY> [in Russian].
- Ruslan Izimov: The role and place of Uzbekistan in the Central Asian policy of China. (2016). *Central Asian Bureau for Analytical Reporting*. 02. 03. 2016. URL: <https://bit.ly/3hxbkTO> [in Russian].
- Action Strategy for Five Priority Areas of Development of the Republic of Uzbekistan in 2017–2021. (n.d.). *Action Strategy for Five Priority Areas of Development of the Republic of Uzbekistan in 2017–2021*. <https://bit.ly/3yf6mkr> [in Russian].
- Suyunbaev, M. & Mamitova, A. (1998). Natural resources as a factor of Central Eurasia development. *Central Asia and Caucasus*, 1. URL: <https://bit.ly/3ovmaLy> [in Russian]
- Taran, M. (2009). Energy Security and Challenges to China's Foreign Policy at the Beginning of the 21st Century. *Chinese Civilization: Traditions and Modernity*. 58-61. [in Ukrainian]
- In 2013 the Volume of Bilateral Trade Between China and Uzbekistan Exceeded \$ 4.5 Billion for the First Time, Increasing by 57.6% per Year. *Economic and Commercial Consulting Department of the Chinese Embassy in Uzbekistan*. URL: <https://bit.ly/2RozQvE> [in Chinese].
- Chekalenko, L. (2018). Implementation of the Economic Silk Road Concept in Central Asia. In: O. Oliynyk, (Ed.), *Ukraine – China – 25 years of cooperation: results and prospects. "One belt, one way"*, Kyiv: The State Institution "Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine". Pp. 158-172 [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 25.02.21